

Literatura română din Nordul Bucovinei și din Basarabia: două biografii paralele (Vasile Levițchi și Ion Druță)

Nicolae Bilețchi

Noțiunea de diasporă rămâne până azi una dintre cele mai controversate și mai puțin studiate. Întru justificarea acestei opinii e suficient să constatăm că termenul însuși nu și-a aflat până acum o definiție exhaustivă. În majoritatea dicționarelor el lipsește. *Dicționarul explicativ al limbii române* îl atestă cu sensul de „grup etnic aflat în afara granițelor țării de origine”, definiție, evident, justă, dar atât de abstractă, încât nu ne poate orienta nici pe departe în aspectele concrete ale fenomenului.

Unele manifestări literare din Nordul Bucovinei și din Basarabia, zone asupra cărora dorim să ne pronunțăm, ne prezintă, însă, sub aspectul noțiunii în cauză, exemple deosebit de interesante. E, credem, tocmai și motivul redactării acestui studiu.

Nordul Bucovinei e, în mod logic, o parte a Moldovei istorice. Din anul 1940, însă, el e anexat la Ucraina, mai înainte republică a fostei Uniuni Sovietice, astăzi, stat independent. Ambele țări au căutat și continuă, în mod fals, evident, să infiltreze în conștiința bucovinenilor ideea că teritoriul pe care ei locuiesc e unul slav. Ziarul regional de limbă română din Cernăuți a fost obligat să inaugureze, în acest scop, o rubrică aparte intitulată „Bucovina – pământ slav”, dorind, astfel, să dovedească faptul că literatura română din această zonă aparține fenomenului diasporei. Cum se simte și, mai ales, cum se consideră scriitorul din Nordul Bucovinei care acționează în contextul său românesc, dar, și într-un scenariu etnocultural ucrainean impus? Vom examina această problemă prin prisma destinului scriitorului Vasile Levițchi.

Din Republica Moldova, din diferite motive, printre care, nu în ultimul rând, și cele ce țin de încercarea sistemului totalitar, sau al unuia apropiat de esența lui, de a impune băștinașilor un scenariu etnocultural străin spiritului lor, pleacă în alte țări o serie de scriitori care își continuă acolo activitatea literară în limba română, dar, sunt supuși, permanent, ispitei dedublării spirituale. Care e destinul lor: e posibil, oare, să-și păstreze pe deplin identitatea, vor fi supuși asimilării sau vor ajunge niște hibrizi etnoculturali cu toate implicațiile, de obicei nefaste, asupra operei? Vom încerca să răspundem acestor probleme analizând creația lui Ion Druță.

S-ar putea să ni se obiecteze că ne referim la doi scriitori inegali ca valoare artistică. Așa ar putea fi, dacă am face abstracție de poziția civică a scriitorilor, poziție care, indiferent de talent, poate redimensiona considerabil valoarea

operei. Aplicarea acestui expedient ne dă, credem, dreptul să-i discutăm pe scriitorii amintiți, împreună.

Originar din Bucovina, despre care se știe că nu e pământ slav, cum afirmă reprezentanții ideologiei totalitare, ci e parte componentă a Moldovei istorice, Vasile Levițchi se arată, chiar de la începutul creației literare, dornic de a se considera scriitor nu numai al „patriei mici” - Bucovina, ci și al „patriei mari” - al Basarabiei sau, și mai precis, al Țării Românești. Își dă, însă, imediat, seama că matricea stilistică a neamului din acest ținut, unica în stare să înaripeze cu adevărat pana scriitorului, e amenințată de un dublu pericol de strivire. „Tăvălugul (totalitarismului – N.B.), afirmă el în răspunsul la ancheta revistei <Contrafort> intitulat *Patriotism și naționalism la români*, a fost același, dar în zonele locuite de români tentativa de nivelare sau strivire a conștiințelor a avut un caracter diferențiat. În Nordul Bucovinei, de exemplu, împotriva românilor erau asmuțiți și ucrainenii, localnici sau nou - sosiți, care, în fond, erau sortiți aceleiași rusificări, dar în perspectivă ceva mai îndepărtată, astfel că românii au îndurat și oprimarea din partea unui sclav mai mare aflat și el în genunchi (...). Românii bucovineni nu au acceptat să li se treacă în acte o altă naționalitate. Această înverșunare de a se declara români, de a-și conserva specificul național a fost plătită scump, cu sânge mult.

Dar și astăzi, după căderea imperiului, condiția lor nu a devenit mai ușoară, nu s-a ameliorat cum s-ar cuveni între vecini...”¹.

Avem în față contextul social și climatul spiritual în care evoluează literatura din Bucovina după cel de al doilea război mondial, literatură asupra căreia plana senzația hamletiană că „s-a rupt al timpurilor legământ”.

Providența a dispus ca acest fir să fie reînodat de Vasile Levițchi. Fire înzestrată cu har poetic și elan patriotic, el înțelege că literatura nu poate avea altă funcție decât aceea de a fi o expresie fidelă a vieții poporului, a matricei lui spirituale. „Dacă, își amintește el, vorbim despre primele încercări din Nordul Bucovinei (...) de a reînoda firul tradițiilor pe vechea linie a iconarilor, mă încumet să cred că la început, prin anii cincizeci, totul a pornit dintr-o disperare, dintr-o încrâncenare de a supraviețui, de a nu ne stinge ca grup etnic, de a nu ne lăsa asimilați, de a ne păstra ființa prin scrisul literar”². Constatarea se alinia -, firește, la corectivele noilor condiții, - la dezideratul mai vechi, cu referire la imperiul habsburgic, al iconarilor de a recupera „printr-o repede sincronizare”³ ceea ce Bucovina nu a putut realiza, fiind în afara Țării.

În buna tradiție a vechilor iconari, Vasile Levițchi organizează un cenaclu literar la Cernăuți la care participă atât intelectuali și studenți din oraș, cât și

¹ „Contrafort”, 1995, 15 octombrie.

² „Glasul Națiunii”, 1996, 13 noiembrie.

³ Gheorghe Hrimiuc, *Gruparea poetică „Iconar”*, în „Revistă de lingvistică și știință literară”, 1991, nr.2, p.19.

profesori de la sate. Ulterior, aceștia din urmă organizează asemenea cenecluri în localitățile unde lucrau. Încep să apară primele publicații românești în Bucovina și la Chișinău, unde „...datorită condescendenței lui Nicolai Costenco”,⁴ lui Vasile Levițchi îi apare prima culegere intitulată *Versuri* (1959).

Paralel cu viziunea tematică întrucâtva terestră, cu expresia poetică excesiv mimetică, în prima perioadă de creație a lui Vasile Levițchi înregistrăm și influența versului popular, și reminiscențe ale poeziei clasice, și duioșia elegiacă a romanțelor, și lirismul obiectiv de factură baladescă, adică o încercare a vocii pe tot registrul lirei. Pentru perioada când, după cum se destăinuiește poetul, „orice metaforă, orice transfigurare poetică era suspectată”⁵, această antrenare a vocii pe mai multe strune, acest apel la tradiții semnifica o încercare îndrăznească de a menține neștirbită matricea stilistică a neamului, de a se integra în contextul spiritual general-românesc.

Acest început de bun augur a fost continuat cu succes în culegerile de versuri ce au apărut în celelalte perioade de creație, început care culminează cu convingerea expusă în poezia *Vânt de toamnă* că, deși ca o frunză ruptă de la copacul Țării și, într-o anumită măsură, și de la cel al Moldovei, Bucovina, totuși, nu se simte privată de perspectiva literară, de sentimentul apartenenței la tradiția românească, la matricea spirituală comună : „Frunza desprinsă încă nu-i frunză moartă / Și n-o înspăimântă clipa căderii, / Se leagănă-n visu-i târziu, căci o poartă / Iluzia întoarcerii spre verdele verii”.

Azi putem constata cu mândrie că, în pofida încercărilor disperate ale rușilor și ucrainenilor de a asimila Nordul Bucovinei, nici un scriitor din ținut nu s-a lăsat rusificat sau ucrainizat, ci a păstrat cu sfințenie și a propagat cu demnitate de adevărat patriot tot ce ține de matricea sa spirituală. Aportul lui Vasile Levițchi este, în acest sens, cu adevărat meritoriu și pentru colegii de breaslă din timpul vieții, și pentru acei care se afirmă acum. „Generația noastră, - îi admiră cu grațitudine lui Vasile Levițchi meritul de șef de generație mai tânărul poet și critic Ștefan Hostiuc, - l-a cunoscut mereu în căutarea unei punți <între liniști și învolburare>, coordonate esențiale ale lirismului său, care ne-a ajutat și pe noi să găsim, la alte altitudini și pe alte meridiane poetice, propriul țărnam de echilibru...”⁶

Calea celui alt artist al cuvântului luat de noi în discuție – Ion Druță – care, activând dintru început în mediul autohton, s-a manifestat ca un adevărat scriitor-patriot, dar care, schimbându-și locul de trai, s-a lăsat ademenit de niște valori străine ce i-au erodat matricea spirituală, s-a dovedit a fi mult mai sinuoasă și mai dramatică.

⁴ „Glasul Națiunii”, 1992, 24 aprilie.

⁵ „Viața satului”, 1996, 15 noiembrie.

⁶ Ștefan Hostiuc, *Marele nostru egal*, în „Plai Românesc”, 22 noiembrie, 1991.

În prima perioadă de creație observăm o eschivare a lui I. Druță de la problematica prezentului, impusă de „comanda socială”, de noua metodă de creație – realismul socialist, care presupunea poleirea realității și mințirea cititorului. Din cele aproximativ douăzeci de nuvele pe care le-a publicat de la debut (1950) și până la apariția romanului *Frunze de dor* (1955) doar în vreo trei nuvele vom sesiza unele însemne ale realității noi. Eroii celorlalte nuvele trăiesc într-o reverie similară cu cea a basmului, într-o lume a cutumelor, într-o atmosferă pătrunsă de vraja amintirilor trecutului, într-un univers baladesc care-i duce cu gândul la obârșie sau îi predispune la meditații general-umane privind sensul vieții, medii care îl îndepărtau de urmărirea prea meticuloasă a prezentului numită de L. Blaga „imeditomanie”, și îl apropiau de matricea spirituală a neamului.

Cu timpul, însă, I. Druță își dă seama că cititorul lui e, totuși, omul contemporan, că e imposibil să eviți prea ostentativ eroul prezentului. Noul obiectiv își găsește rezolvare în romanul *Frunze de dor* care va constitui un moment de cotitură în concepția lui artistică.

Acțiunea romanului se desfășoară din primăvara până în toamna anului 1945 și vizează perioada de trecere de la o realitate constituită, care ilustrează matricea noastră spirituală, la alta care abia lua ființă și care se caracteriza printr-o fluiditate cu perspective precare.

Scriitorul își dă acum seama că trecutul și prezentul nu pot fi privite doar într-o antiteză care ar ilustra netemeinicia primei fețe a timpului și perspectiva luminoasă a celei de a doua, cum se proceda, de obicei, în literatura basarabeană din anii cincizeci, că între ele există niște relații specifice concretizate în fraza: „...de câte ori va fi să se schimbe vremea, de atâtea ori ne tot vor dura rădăcinile”. El e conștient că între aceste fețe ale timpului există o legătură causală, aidoma celeia dintre climă și bolnavul de reumatism, că prezentul incert poate fi verificat doar în oglinda unui trecut viabil, deci de o experiență certă. De aici și specificul concepției inițiată de Druță în *Frunze de dor*, concepție de la care, într-o măsură mai mare sau mai mică, se vor erija toate celelalte opere: rânduiala de veacuri a pământului și dezordinea etică adusă de război (*Casa mare*), doina care dintotdeauna „face să tresalte inima întregului neam” la tot ce se numește omenie și omul din prezent surd la această chemare (*Doina*), Onache Cărăbuș care se ține de principiul secular „ară și seamănă și vei avea dreptate” și Mircea Moraru devenit jertfa deșțărănizării (*Povara bunătații noastre*), hronicul ca păstrător al conștiinței națiunii și semenii noștri văduviți de paradigmele istoriei (*Clopotnița*), țărana din Ocolina care se consideră oștean „chemat să apere vatra satului” și țarina din Petersburg care, ca și conducătorii epocii totalitarismului, cheltuiește totul în desfrâuri, împărtaşind ideea filistină „cât trăești atât e al tău” (*Biserica Albă*), scriitorul chemat să afirme, oricând și oriunde, Adevărul, Binele și Frumosul și societatea contemporană care, ca pe un lup, îl hăituește și îl încolțește (*Întoarcerea țărânei în pământ*) etc.

Această concepție a operelor i-a adus autorului multe prejudicii. Critica oficială i-a imputat idealizarea trecutului în dauna defăimării prezentului, împingând, astfel, un contrast rodnic într-o extremă cu substraturi politice păgubitoare. Criticat cu orice ocazie și hărțuit la fiecare pas, I. Druță decide, în 1969, să se mute la Moscova, sperând că metropola, cu atmosfera ei democratică iluzorie, va fi mai îngăduitoare, dar uitând adevărul incontestabil că ea, ca și întregul imperiu, nu putea să nu fie influențată de același totalitarism.

Conștientizând foarte repede faptul că democratismul aparent al metropolei nu era altceva decât o iluzie, I. Druță se dedă iarăși la adânci meditații privind destinul societății și al creatorului. În acest sens, apariția povestirii *Întoarcerea țărânei în pământ* (1969-1970) în care e zugrăvit destinul tragic al scriitorului L. N. Tolstoi și – ca un ecou peste ani, cel al lui I. Druță – ni se pare deosebit de sugestivă.

Acțiunea povestirii evoluează în două planuri: real și imaginar, relevând ideea că și într-o societate, chipurile, nedrept întocmită (capitalistă), și într-o societate pretins echitabilă (socialistă) scriitorul care vrea să afirme adevărul nu poate avea alt destin decât acela al unui lup hăituit și încolțit. În acest punct Druță trage concluzia că societatea în care trăiește nu poate fi nici suportată, nici schimbată, că e aidoma lupului ajuns la ideea că „... de știut le știi pe toate, dar de putut nu mai poți nimic”.

Decepția lui Druță se soldează cu unele cedări de poziție, cu niște pactizări dubioase cu acei care, pentru pledoaria sa în favoarea sacrelor valori umane, l-au defăimat și marginalizat. Căutările unei soluții de compromis îl duc la o idee iluzorie, dar fatală pentru destinul lui, privind socialismul cu fața umană care, după înfrângerea idealurilor primăverii pragheze din 1968, plana în aer. În acest context se înscriu, înainte de toate, dramele *Păsările tinereții noastre* (1971) și *Frumos și sfânt* (1974).

Operele scriitorului încep, din acest moment, să se contrazică. Supunându-se sistemului totalitar, brigadierul Tudor Mocanu din *Doina* devine un pricopsit sub aspect material, dar și un nenorocit în plan spiritual. Nu întâmplător, încă tânăr, el, deseori, e trezit din somn de dureri aprige de inimă. Președintele de colhoz Pavel Rusu din *Păsările tinereții noastre*, deși reprezentant al aceleiași sistem totalitar, dimpotrivă, e trezit noaptea de palpații de inimă izvorâte din preaplinul fericirii.

Substituirea realismului obiectiv prin scheme motivaționale subiective, menite să justifice socialismul cu față umană, poate fi observată nu numai între opere, ci și în cadrul aceleiași lucrări. În *Păsările tinereții noastre*, astfel de plăgi ca furtul, beția, minciuna, sustragerea de la muncă și lașitatea sunt puse nu pe seama sistemului totalitar, cum dicta situația obiectivă, ci se consideră ca fiind datorate voinței subiective a unui om de la conducere de care, chipurile, depinde totul.

Risipa morală îl interesează acum pe scriitor nu atât pentru că semnifică o abatere gravă de la matricea ființei umane, ci, fiindcă vine în contradicție cu idealurile care au însuflețit poporul în cel de al doilea război mondial ce a salvat temporar socialismul. Trecutul în contextul prezentului grandilocvent pare lipsit de semnificație.

Deliberările desuete ale lui I. Druță privind societatea totalitaristă, pe care acum nu o mai acuză ci o scuză, încercările lui de a promova ideea de trecere a responsabilității pentru tot ceea ce se întâmplă, de la sistemul administrativ, ca organizator al istoriei, la om, ca subiect interpretator al ei, cu toate repercursiunile lor nefaste asupra coerenței concepției, s-au concentrat, ca universul într-o picătură de rouă, în drama *Frumos și sfânt*. Concluzia autorului, de data aceasta, e una mai mult decât naivă: poporul, conform concepției lui K. Marx, la care I. Druță face referire, își poate educa conducătorul sau – în sens mai larg – învățămintele matricei noastre stilistice pot șlefui într-atât socialismul încât să-i redea o față umană.

Un socialism cariat de totalitarism, așa cum a fost el construit în U.R.S.S., nu poate avea o față umană. Cineva a comparat totalitarismul cu un ou căruia nu poți să-i dai altă formă fără să-l strici. Restructurarea socialismului, fără a-l distruge, propusă de M. Gorbaciov și împărtășită de I. Druță, nu a avut, cum se știe, șansa izbânzii. Nu pot avea această șansă nici lucrările care au susținut-o.

Aici, credem, se impune o remarcă. Atâta timp cât Ion Druță, fiind în impas sufletesc, a crezut în mod sincer că societatea socialistă nu poate fi nici suportată, nici schimbată, căutările lui conceptuale apar întrucâtva înțelese, chiar dacă de la înălțimea zilei de azi ele trezesc grele îndoieli. Perseverarea, însă, în continuare a lui Ion Druță în astfel de idei demult depășite, ca și în cele ale moldovenismului primitiv și ale creștinismului ajustat la modelul rusesc, devine un act creativ lipsit de sinceritate, cu implicații sinuoase în matricea stilistică a neamului și a operei.

Am urmărit calea parcursă de doi scriitori: bucovineanul Vasile Levițchi și moldoveanul Ion Druță. Dilema referitoare la inegalitatea talentelor puse în discuție, care ne frământa la începutul acestor rânduri, pare să-și fi aflat clarificarea. Un scriitor, fie el situat pe scara valorilor cu o treaptă mai jos, cum este cazul lui Vasile Levițchi, dacă își dă osteneala să aprofundeze matricea stilistică a neamului, își deschide posibilități dintre cele mai largi de realizare. Și, dimpotrivă, un alt scriitor, chiar dacă e clasat pe o treaptă înaltă, cum ar fi cazul lui Ion Druță, în situația în care contribuie, prin creația sa, la deteriorarea matricei spirituale a neamului, își restrânge considerabil posibilitățile de afirmare. Aceasta, dacă ținem cont de spusele lui L. Blaga că matricea stilistică a neamului reprezintă chintesenta operei literare, că eroul principal al acesteia din urmă, poporul, „e legat de ea, se definește prin ea, se afirmă prin ea”⁷.

⁷ Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, București, Editura pentru literatură, 1969, p.388.

Statutul scriitorului bucovinean, în prezent, nu s-a schimbat. Dimpotrivă, după semnarea tratatului româno-ucrainean, problemele legate de el au devenit mai acute ca oricând.

Nu s-a schimbat în bine nici situația scriitorilor moldoveni care, din motive similare cu cele ale lui I. Druță, sau mânați de sărăcie, își caută tot mai des loc de trai în alte țări. Azi, din micul detașament de oameni de creație din Moldova avem scriitori în Rusia, în Franța, în Statele Unite ale Americii etc.

Problema scriitorului, așa cum am abordat-o noi, rămâne actuală. De o actualitate stringentă, o spunem cu regret, rămâne în aceste condiții, și pericolul degradării, hibridării sau asimilării omului de creație.

Ieșirea din această situație, dacă situația însăși nu poate fi schimbată, ar fi păstrarea intactă de către scriitor a matricei sale spirituale, sau - vorbind mai simplu - oriunde acesta s-ar afla și indiferent de care valori ale mediului ar fi ademenit, să nu uite că e român și că cea mai sfântă datorie a lui e să rămână, vorba poetului, suflet în sufletul neamului românesc

La litteratura rumana del norte de Bucovina y de Basarabia: dos biografias paralelas (Vasile Levitchi e Ion Drutze)

La noción de diaspora queda todavía un problema controvertado y poco estudiado, sin tener una definición exhaustiva. Según el Diccionario explicativo de la lengua rumana es "un grupo etnico que se encuentra fuera de las fronteras del país de origen", lo que es justo, pero tan abstracto que no nos puede orientar en todas las manifestaciones concretas de este fenómeno. Desde este punto de vista algunas manifestaciones literarias del Norte de Bucovina y de Basarabia presentan un interes singular frente a la noción de diaspora.

El Norte de Bucovina es logicamente una parte de la Moldavia historica. Desde 1940 es anexo a Ucrania, antes republica de la ex-Union Sovietica, hoy país independiente, que trataron y siguen infiltrando en la consciencia de los bucovinianos la idea de que este territorio es eslavo, mientras que la literatura rumana de esta zona tratan de presentarla como perteneciente a la diaspora. Como se siente y como se debe considerar un escritor del Norte de Bucovina que trabaja en su contexto rumano, pero tambien en un guión entocultural ucraniano impuesto viene analizado partiendo del destino del escritor bucoviniano Vasile Levitchi.

Por otra parte, de la Republica de Moldova, por varios motivos, entre los cuales no es el menor la intencion del sistema totalitario o de otro sistema de esencia casi similar de imponer a la población autoctona un guión entocultural ajeno a su espíritu, se van a otros países una serie de escritores que continuan alli su actividad literaria en la lengua rumana, pero estan supuestos permanentemente a un desdoblamiento espiritual. Su destino, su posibilidad de no perder la identidad, de ser o no asimilados hasta llegar a ser unos hibridos etnoculturales lo prueba la creación de Ion Drutze que desde 1969 reside en Moscu.